

GOMBOS HIEDELEMMONOGRÁFIÁJA

Jung Károly: *Hiedelemmondák és hiedelmek*. Forum könyvkiadó, Újvidék, 1990

Jung Károly harmadik néprajzi tárgyú könyvében egy bácskai falu – Gombos – hiedelemvilágával foglalkozik. 1976 és 1982 között gyűjtött anyagának zömét, 220 hiedelemszöveget – többségében hiedelemmondát – közöl könyvében, megrajzolva így a tizenkettedik órában Gombos hiedelemvilágát.

A gyűjtő terjedelmes könyvének anyagát három nagy fejezetre osztva, tudományos alaposággal és szakmai hozzáértéssel foglalkozik a népi hiedelemvilág valamennyi alakjával és mozzanatával.

Gyűjteményének első részében elvi kérdéseket tisztáz, összevetve a már megjelent kutatásokat és saját tapasztalatait. A Grimm testvérek mondameghatározásától kezdve von Sydow, Honti, Dömötör Tekla nézeteit ismerteti a témával kapcsolatban, hogy jobban megvilágítsa a monda fogalmát, ugyanakkor a különböző nézetek bizonyosága alapján megállapítja, hogy a monda kutatásának és alfajai meghatározásának kérdése korántsem lezárt, és elképzelhető, hogy az újabb kutatások kapcsán a jövőben több fény derül a monda kérdéseire is, mely napjainkban a legproblematisusabb népi prózaepikai műfajok közé tartozik. A monográfia első része érinti még a népi hiedelemvilág főbb kérdéseit (Mi a hiedelemvilág?; „Néphit” – babona; A hiedelemvilág lényege; Hiedelem és hiedelemrendszer), valamint a hiedelmek és a hiedelemmonda összefüggéseit, és foglalkozik tartalmi s formai kérdésekkel.

A könyv második része a szövegelemzést, szövegértelmezést végzi el. Mivel a gyűjtemény elsődleges célja egy mikroközösség – Gombos – hiedelemvilágának megrajzolása, ezért az elemzés során a kutató nemcsak az összefüggő nagyobb szövegeket veszi tekintetbe, hanem az egy- vagy pár mondatos hiedelemközléseket is, melyek fontos adatokat tartalmazhatnak. Az elemzés és a szöveganyag elrendezése a Magyar hiedelemmondatakatalógus beosztását követi. Húsz fejezetben alaposan elemzi a harmadik rész 220 hiedelemszövegét.

A szómágia kérdései kapcsán szól az átokról, a ráolvasásokról, miközben egy ritka lóra olvasást és egy szerelmi ráolvasást emel ki. Gombos hiedelemvilágában gazdag hagyománya van a közelgő halál előjeleinek (különböző állatok, tárgyak jelezhetik). Néhány szövegben (39, 41, 42, 46 stb.), a váltott, a „kicsérélt gyerek” is felbukkan akárcsak visszaszerzésének módja is (48, 49, 83 stb.). Az ördöghiedelmek, a betegségdémonok és a természetfölötti erővel rendelkező lények gazdag hagyományát olvashatjuk a továbbiakban különös tekintettel a boszorkány személyére, melyről olyan részletes feldolgozást, elemzést ad Jung, hogy szinte már külön tanulmányként is elfogadható. Egyéb-ként ez a motívum a leggazdagabb a gombosi hiedelemvilágban. Megtalálható még a tudós pásztor és tudós kocsis alakja is. A gyógyítóról kapott hiedeleminformációk szintén gazdag képet adnak a falu hagyományvilágáról. A továbbiakban a néző, a táltos, a garabonciás alakja köré szőtt hiedelmekről olvashatunk több-kevesebb szöveget. A világ végét hirdető hiedelmek is megtalálhatók a gombosi anyagban.

Igen széles a természetfeletti lényekre utaló hagyományok skálája (a kártozás és a Mátyás-tojás; a szépasszony-hiedelmek, valamint a tilalmak és tabumondák).

Jung elemzéseiben gyakran kitér a szomszédos népek (szerbek, horvátok) hiedelemvilágára is, mindenekelőtt amikor tapasztalata szerint nem magyar eredetű hiedelemről van szó. Ilyenek például a gyógyítók fejezetben a „vrácsasszonyok” alakját érintő szövegek, melyeknek eredete Szlavóniába, illetve Szerémségbe vezet (153, 158, 159), vagy a néző szerepe (154, 170). A tilalmak és tabumondák körében is találunk azonos motívumra, eredetre visszavezethető hiedelmeket.

A kutatás anyagának feldolgozása során a gyűjtő néhol keserűen állapítja meg, hogy a gombosi népi hiedelemvilág viszonylag archaikus képeinek megrajzolásához az utolsó pillanatban kezdett hozzá, mert olyan hiedelemalak, mint a táltos vagy a tudós kocsis létezése már csak nyomokban mutatható ki.

A szövegek tükrözik a gombosi tájnyelvi sajátosságokat is. Néhol olyan jellegzetes tájszóval találkozunk, mint pl. a kutya „tutul”, vagy hogy a kicserélt gyerek elleni védőszer esetében: az anyák a köténymadzagot „... a pójavánkus alá kötötték, még akkó az asszonynak a péntőjihő...”. A „tutul” szó jelentését – szüköl – megtudjuk néhány oldallal hátrább, de a „péntő” szó már értelmezés nélkül marad.

Gazdag jegyzetanyag és irodalom igazolja Jung Károly otthonosságát, tájékozottságát a témában. Az adatközlőkre (30) vonatkozó fontosabb megjegyzések után szerbhorvát és német nyelvű összefoglaló olvasható a könyvről.

A *Hiedelemmondák és hiedelmek* című gombosi monográfia néprajzkutatásunk egyik legalaposabb munkája, gyűjtemény és feldolgozás, a kutató nem elégszik meg a szövegek pusztá közlésével, hanem azok részletes elemzésével, értelmezésével igazolja, hogy a néprajzi szövegek közlése akkor értékes, ha vele a gyűjtő bizonyít, következtetéseket von le, és további kutatásra ösztönöz.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

HASZNOS ADATFELTÁRÓ APRÓMUNKA

Kalapis Zoltán: *Festők nyomában*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1990

Kalapis szerényen a riporter meghatározás mögé bújva sokoldalú aktivitást végez: leltáros, történész, művészettörténész és fáradhatatlan utazó egy személyben, mestere a mozaikkockák összeválogatásának, a ködös sejtések megvilágításának. Ami a legjobban érdekli, az az utóélet: a túlélés a durva mellőzés rétegei alatt, a váratlan fölfedezés vilámlámpénye és talán leginkább a közlés öröme, azaz az igazsgátalanul mellőzött személyek és elkallódott értékek újbóli „felfedezésének” tudata. A nehéz és nemritkán hiábavaló kutatások keserűségét ez a türelmes, udvarias ember elbűvölő kíméletességgel közli: „... a kortársakat az ember bűvölte el, nem a műve”, mintha helyettük is elnézésünket kérné a releváns adatok elhallgatása miatt. Így aztán a megalapozatlan hálaénekek, töredékes és haszontalan emlékek, gyanús följegyzések és ködös utalások tömkelegében kutatva Kalapis „föllebbenti” a titokról a leplet, érdekes olvasmánnyá formálja az adatokat, és utat mutat a további kutatásoknak. Írásaiból a feladathoz való lelkiismeretes viszonyulásba vetett hite sugárzik.